

ISSN: 2277-9930

80

ਅਪ੍ਰੈਲ-ਜੂਨ 2024

ਪ੍ਰਤਿਮਾ

ਮੁੱਲ: 75/-

‘ਨ੍ਹੇਰ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਦਿਸ ਰਹੀ ਹੈ ਰੌਸ਼ਨੀ ।
ਚੁੱਪ ਹੈ ਕਬਰਾਂ ਜਿਹੀ ਪਰ ਧੜਕਦੀ ਹੈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ।

ਰੁੱਤ ਬਹਾਰਾਂ ਦੀ ਹੈ ਐਪਰ ਟਹਿਣੀਆਂ ‘ਤੇ ਫੁੱਲ ਨਹੀਂ,
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿੱਦਾਂ ਵਕਤ ਕਰਦੈ ਮਸ਼ਕਰੀ ।

ਸਿਰਫ਼ ਮਿੱਥ ਹੈ, ਕੌਣ ਮਰਦੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਂਦੈ ਆਣ ਕੇ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਿਸ ਨੇ ਦੇਖੀ ਹੈ ਭਲਾ ਸੰਜੀਵਨੀ ।

ਪੂੜ ਰਸਤੇ ਦੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਜੋੜ ਕੇ,
ਮੇਰਿਆਂ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਛਾਲੇ ਬਖਸ਼ਦੇ ਨੇ ਤਾਜ਼ਗੀ ।

ਪੱਥਰਾਂ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ ਰਾਤ ਦਿਨ,
ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਜਦੀ ।

ਕਿਰਤ ਕਰ ‘ਸੱਗੂ’, ਨਿਕਲ ਜਾ ਕਿਸਮਤਾਂ ਦੇ ਗੋੜ ‘ਚੋਂ,
ਰੱਬ ਦੇ ਨਾਂ ‘ਤੇ, ਇਕੱਲੀ ਕੀ ਕਰੇਗੀ ਬੰਦਗੀ ।

...

ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਰੋਲੇ, ਝਨਾਂ ਅੰਦਰ, ਥਲਾਂ ਅੰਦਰ ।
ਬੜੇ ਹੀ ਲੋਕ ਹਨ ਡੁੱਬੇ, ਝਨਾਂ ਅੰਦਰ, ਥਲਾਂ ਅੰਦਰ ।

ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਹਿਨਾਂ ਵਰਗੀ, ਨਾ ਦੁਨੀਆਂ ‘ਤੇ ਹਿਨਾਂ ਕੋਈ,
ਜੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ ਇਹ ਨਾ ਲੱਥੇ, ਝਨਾਂ ਅੰਦਰ, ਥਲਾਂ ਅੰਦਰ ।

ਅਗਰ ਮਸਜਦ ‘ਚ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਦਿਲੋਂ ਇਹ ਹੀ ਦੁਆ ਕਰਨਾ,
ਮੁਹੱਬਤ ਨਾ ਕਦੀ ਹਾਰੇ, ਝਨਾਂ ਅੰਦਰ, ਥਲਾਂ ਅੰਦਰ ।

ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਾਲਿਆਂ ਲਾਏ ਨੇ ਫੁੱਤਵੇ ਏਸ ਦੇ ਉੱਤੇ,
ਤਸੀਹੇ ਪਿਆਰ ਨੇ ਝੱਲੇ, ਝਨਾਂ ਅੰਦਰ, ਥਲਾਂ ਅੰਦਰ ।

ਹੈ ਭੁਜਦਾ ਥੱਲ ‘ਚ ਕਿਹੜਾ, ਕੌਣ ਮੱਝਾਂ ਨੂੰ ਚਰਾਉਂਦਾ ਹੈ,
ਨਿਭਾਏ ਸਾਥ ਹਨ ਕਿਸ ਨੇ, ਝਨਾਂ ਅੰਦਰ, ਥਲਾਂ ਅੰਦਰ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੇਖਦੈ ਪਿੰਜਰ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੇ ਕਈ ‘ਸੱਗੂ’,
ਬੜੇ ਹੀ ਖ਼ਾਬ ਨੇ ਟੁੱਟੇ, ਝਨਾਂ ਅੰਦਰ, ਥਲਾਂ ਅੰਦਰ ।

...

ਹੱਥ ਨਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਬੋਤਲਾਂ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਸਿਗਰਟ ਪਾਨ ।
ਏਸ ਨਗਰ ਦੇ ਦਾਨੇ ਦੇਖੋ ਬਣ ਬੈਠੇ ਹੈਵਾਨ ।

ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਦਰਵੇਸ਼ ਹਨ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾੜੀ ਨੀਤ,
ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਹ ਪਿੰਜਦੇ ਤਨ ‘ਚੋਂ ਕੱਢਣ ਜਾਨ ।

ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਮਾਲਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਵਸਦਾ ਕੂੜ,
ਮੰਦੇ ਸ਼ਬਦ ਇਹ ਬੋਲ ਕੇ ਗੰਦੀ ਕਰਨ ਜ਼ਬਾਨ ।

ਲਾਲਚ ਦੀ ਅੱਗ ਭੜਕਦੀ ਚਹੁੰ ਕੁੰਟਾਂ ਵਿਚਕਾਰ,
ਥਾਂ ਥਾਂ ਫਾਹੀਆਂ ਗੱਡਦੇ ਹਾਕਮ ਬਣੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ।

ਜਿਸਮਾਂ ਉੱਤੇ ਜੰਮ ਗਈ ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਲੀ ਪੂੜ,
ਮਹਿੰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ਜੀਵਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਵਿੱਚ ਇਨਸਾਨ ।

ਬਾਗ਼ ਮਹਿਕ ਦਾ ਫੂਕ ਕੇ ਹਵਾ ਨੂੰ ਕਰਨ ਪਲੀਤ,
ਬੀਜ ਬੂਟੇ ਵਿੰਹੁ ਦੇ ਮਾਲੀ ਕਰਨ ਵੀਰਾਨ ।

ਸਾਂਭ ਕੇ ਕਿੱਦਾਂ ਰੱਖੀਏ ਵਿਰਸਾ ਲੀਰੇ ਲੀਰ,
ਬਾਰ-ਪਰਾਏ ਦੇਸਤੋ ਗੁੰਮ ਰਹੀ ਪਹਿਰਾਨ ।

ਬਣ ‘ਸੱਗੂ’ ਫੌਲਾਦ ਤੂੰ ਮਨੋਂ ਉਦਾਸੀ ਚੁੱਕ,
ਤੋੜ ਕੁਫ਼ਰ ਦੀ ਕੰਧ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦੀ ਕਰ ਪਹਿਰਾਨ ।

ਪ੍ਰਤਿਮਾਨ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰੇਖਾੰਕਿਤ ਕਰਦਾ ਤ੍ਰੈਮਾਸਿਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ

ਅਪ੍ਰੈਲ-ਜੂਨ 2024 ਅੰਕ 80

ISSN: 2277-9930

RNI No. PUNPUN/2006/16230

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ

ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੰਪਾਦਕ

ਗਗਨਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ

ਡਾ. ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ

718, ਰਣਜੀਤ ਨਗਰ-ਏ

ਪਟਿਆਲਾ-147001 (ਪੰਜਾਬ)

98142-31698

E-mail : pratimaan@yahoo.co.in

www.pratimaan.in

ਸਲਾਹਕਾਰ ਬੋਰਡ

ਡਾ. ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ,
ਡਾ. ਸਰਬਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਡਾ. ਰਵੀ ਰਵਿੰਦਰ
ਡਾ. ਆਤਮ ਰੰਧਾਵਾ

TITLE PAINTING BY

KUNWAR RAVINDRA

ਕਨਸੈਪਟ, ਕੰਪੋਜ਼ਿੰਗ ਅਤੇ ਡੀਜ਼ਾਈਨਿੰਗ

ਰਾ ਡੀਜ਼ਾਈਨਜ਼, ਪਟਿਆਲਾ।

97810-33133

E-mail: raadesigns89@gmail.com

ਸਹਿਯੋਗ ਰਾਸ਼ੀ

ਇੱਕ ਅੰਕ: 75/-, ਵੀਹ ਅੰਕ (5 ਸਾਲ): 1500/-
ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ: 3000/-, ਵਿਦੇਸ਼: \$250

ਸਹਿਯੋਗ ਰਾਸ਼ੀ 'ਪ੍ਰਤਿਮਾਨ' ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ
ਭੇਜੀ ਜਾਵੇ

PRATIMAAN

718-Ranjit Nagar-A

Patiala. (Punjab) India

Mob. 098142-31698

E-mail: pratimaan@yahoo.co.in

Hon. Editor : Dr. Amarjeet Kaunke

ਤਰਤੀਬ

ਚਿੱਠੀਆਂ ਦੇ ਭੇਜਣ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਡੀ ਟੀ ਟੀ ਟੀ ਟੀ।

ਮੇਰੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਦਰਿਆ ਨੇ ਫੈਲ ਜਾਣਾ ਸੀ। - ਗੁਰਤੇਜ ਕੌਹਾੜਵਾੜਾ

ਸੰਪਾਦਕੀ / 2

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੇਖ

ਮਨੁੱਖੀ ਸਵੈ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਬੁੱਧੀਮਾਨਤਾ / ਮਨਮੋਹਨ / 3

ਸ਼ਬਦ ਚਿੱਤਰ

ਅਮਿਤੋਜ: ਭਰਿਆ ਭਰਿਆ ਖਾਲੀ ਤਰਕਸ਼ / ਡਾ. ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ / 27

ਕਹਾਣੀਆਂ

ਸੱਥ / ਲਾਲ ਸਿੰਘ / 10, ਕਮਬਖ਼ਤ ਸੇਠੀ / ਸਰਬਜੀਤ ਕੌਰ ਸੋਹਲ / 18, ਮੈਂ

ਕਿਉਂ ਬਣਾ ਦਰੋਪਤੀ / ਜੋਗੇ ਭੰਗਲ / 31

ਅੰਬਰ ਦੀ ਢੋਲਕੀ / ਸੁਰਜੀਤ ਕੌਰ / 35

ਕਵਿਤਾ / ਗਗਨਦੀਪ / ਗੀਤ

ਪ੍ਰੋ.ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ / 7, ਅੰਬਰੀਸ਼ / 8, ਗੁਰਚਰਨ ਸੱਗੂ / 9, ਕਰਮਜੀਤ /

16, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਸੰਧੂ, ਅਮਰਿੰਦਰ ਸੋਹਲ / 17, ਸ਼ੰਮੀ ਜਲੰਧਰੀ / 24,

ਗੁਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਚਾਕ / 25, ਗ.ਸ. ਨਕਸ਼ਦੀਪ ਪੰਜਕੋਹਾ / 26, ਰਸ਼ਮੀ ਖੁਰਾਨਾ,

ਗੁਰਜੰਟ ਰਾਜੇਆਣਾ / 34, ਸੁਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕਾਉਂਕੇ / 38, ਰਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸੈਣੀ,

ਕੁਲਵਿੰਦਰ ਵਿਰਕ / 39, ਮਧੂ, ਪ੍ਰੀਤ ਸੁਜੀਤ / 40, ਪਰੀ ਕੰਬੋਜ / 44,

ਪਰਮਜੀਤ ਸੋਹਲ / 47, ਦਵਿੰਦਰ ਬਾਂਸਲ / 49, ਨਿਰੂਪਮਾ ਸਿੰਘ, ਕੁਲ ਰਾਜੀਵ

ਪੰਤ, ਦਿਵਿਕ ਰਮੇਸ਼ / 50, ਦੀਪਾ ਕਾਂਡਪਾਲ / 53,

ਆਲੋਚਨਾ ਨਿਬੰਧ / ਰੀਵੀਊ

ਪੁਨਰ ਸਿਰਜਿਤ ਰਿਸ਼ਤਿਆ ਦੀ ਕਥਾਕਾਰੀ: ਓੜਕ ਸੱਚ ਰਹੀ / ਡਾ. ਲਖਵੀਰ

ਲੇਜ਼ੀਆ / 41, ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਗਗਨਦੀਪ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ:

“ਮੈਂ-ਅਮੈਂ” / ਡਾ. ਬੇਅੰਤ ਕੌਰ / 45, ਅੰਤਰੀਵ ਦੀ ਯਾਤਰਾ-‘ਚਾਲੀ ਦਿਨ’ /

ਡਾ. ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਭੰਡਾਲ / 48, ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦੇ ਪਛਾਣ-ਚਿੰਨ / ਰਵਿੰਦਰ

ਸਿੰਘ / 51, ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ / ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ / 54

ਡੀ.ਪੀ.ਆਈ (ਸਕੂਲਜ਼), ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰਬਰ 4/2-2006, ਐਡੀਟਰ ਪੰਜਾਬੀ,
ਮਿਤੀ 18/8/2006 ਅਨੁਸਾਰ 'ਪ੍ਰਤਿਮਾਨ' ਸਾਰੇ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਲਜਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।

- * ਪ੍ਰਤਿਮਾਨ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਆਨਰੇਰੀ ਹਨ।
- * ਪ੍ਰਤਿਮਾਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ।
- * ਲੇਖਕ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਲਈ ਖੁਦ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ।
- * ਪ੍ਰਤਿਮਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਗੈਰ ਵਪਾਰਕ ਹੈ।

ਪ੍ਰਿੰਟਰ, ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ-ਏ-ਆਜ਼ਮ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ
ਛਪਵਾ ਕੇ 718, ਰਣਜੀਤ ਨਗਰ-ਏ, ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ।

ਸੰਪਾਦਕੀ

ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਹਰ ਦਿਨ ਨਵੀਆਂ ਤੋਂ ਨਵੀਆਂ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਪੰਜਾਬ ਪੀ.ਸੀ.ਐੱਸ. ਜੁਡੀਸ਼ੀਅਲ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਕੁੜੀਆਂ ਨੇ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਾਣਯੋਗ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਮਰਦਾਂ ਲਈ ਹੀ ਰਾਖਵੇਂ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਅਜੇ ਵੀ ਮਰਦਾਊ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਘਰੇਲੂ ਹਿੰਸਾ, ਬਲਾਤਕਾਰ, ਵੇਚਣ ਖਰੀਦਣ ਜਿਹੇ ਜੁਰਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਅਪਰਾਧ ਰਿਕਾਰਡ ਬਿਉਰੋ ਮੁਤਾਬਿਕ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਲਾਤਕਾਰ ਚੌਥਾ ਮੁੱਖ ਅਪਰਾਧ ਹੈ। ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਔਰਤਾਂ ਖਿਲਾਫ ਅਪਰਾਧ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੇ 2021 ਤੋਂ 2022 ਤੱਕ 4% ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। 2022 ਦੀ ਇੱਕ ਰਿਪੋਰਟ ਅਨੁਸਾਰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਵਿੱਚ 31000 ਬਲਾਤਕਾਰ ਦੇ ਕੇਸ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਭਿਅਕ ਕਹਾਉਂਦੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਇਹ ਅੰਕੜਾ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਹੈ। ਦਾਜ ਖਾਤਰ ਕਤਲ, ਬਾਲ ਵਿਆਹ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚੋਂ ਖਾਤਮਾ ਹੋਣ ਤੇ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਕੁੜੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਡਰ, ਸਹਿਮ ਤੇ ਦਬਾਅ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਤਾਲੀਮ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਖਿਲਾਫ ਜੁਰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫੈਲਾਵ ਘਰ ਤੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਫੈਲਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਵਿਆਹ ਵਰਗੇ ਕੋਝੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਵਾਜ, ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿੱਚ ਹੱਤਿਆ, ਦਾਜ ਖਾਤਰ ਕਤਲ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਮਾੜੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਔਰਤ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਚਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਜਮੀਨੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਅਸਰਦਾਇਕ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਮਣੀਪੁਰ ਜਿਹੇ ਕਾਂਡ ਅਜੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿੱਚ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬੀਮਾਰ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਬੀਮਾਰ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਧੀਨ ਔਰਤ ਨੂੰ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਤੇ ਸਵੈ ਨਿਰਭਰ ਨਾ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਔਰਤ ਦੀ ਇਸ ਦਰਦਨਾਕ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਕਾਰਕ ਹਨ। ਲੋੜ ਹੈ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਏ ਜਾਣ, ਨਾ ਕੇਵਲ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਪਰਾਵਾਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਅਤੇ ਸਵੈਮਾਣ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਸੁਰਖਿਅਤ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਣਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੰਗ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤੀ ਭਾਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਬੇਹਤਰ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ, ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਸਵੈ ਦੀ ਸੰਕਲਪਨਾ ਬਾਰੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਅਫਲਾਤੂਨ, ਸੁਕਰਾਤ ਅਤੇ ਅਰਸਤੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪੁਨਰ-ਜਾਗਰਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੁੱਧਤਾ ਕਾਲ ਤੱਕ ਆਉਂਦੇ ਆਉਂਦੇ ਆਧੁਨਿਕਤਾ, ਉਤਰ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਬੜੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਉਤਰ ਅਤੇ ਪਾਰ-ਮਾਨਵਵਾਦੀ ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਵੀ ਸਵੈ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਵੈ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਦਾ ਪੂਰਬ 'ਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਬੜਾ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਗਹਿਨ ਚਿੰਤਨ ਮਨਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਾਰੇ ਚਿੰਤਨ ਮਨਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਵੈ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਜਿਗਿਆਸਾ ਨਿਰੰਤਰ ਰੂਪ 'ਚ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮਾਨਵੀ ਹੋਂਦ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨਵਤਾ ਸਵੈ ਅਧੂਰਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਾਂਗ ਨਿਰੰਤਰ ਰੂਪ 'ਚ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਵਿਗਾਸ 'ਚ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਬੁੱਧਤਾ ਦੇ ਦੌਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਧੁਨਿਕ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ 'ਚ ਸਵੈ ਦੇ ਕਈ ਸਤੰਭ ਸੂਤਰਬੱਧ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ; ਸਵੈ ਇਕ ਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ... ਮਨੁੱਖੀ ਇੰਦਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਸਵੈ... ਸਵੈ ਦਾ ਬੰਡਲ ਸਿਧਾਂਤ... ਸਵੈ ਗਰੂਤਾ ਕੇਂਦਰ ਵਾਂਗ ਇਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਜੋਂ... ਸਵੈ ਭਾਸ਼ਕ ਸੰਰਚਨਾ ਵਜੋਂ... ਸਵੈ ਸਮਾਜਿਕ ਉਸਾਰ ਵਜੋਂ ਨਾ ਕਿ ਕਿਏ ਭੌਤਿਕ ਹੋਂਦ ਵਜੋਂ... ਸਵੈ ਇਕ ਵਹਿੰਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਵਜੋਂ।

ਪੱਛਮੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਰੈਨੇ ਦੇਕਾਰਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਕਿ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਕਾਟਿਸ਼ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਡੇਵਿਡ ਹਿਊਮ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'A Treatise of Human Nature' ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੈ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਬਿੰਬਤ ਹੋਏ ਸੋਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਨੁਭਵਵਾਦੀ ਉਦਾਰਵਾਦ ਦਾ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਜੌਹਨ ਲੌਕ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'An Essay Concerning Human Understanding' ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੈ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਮਸੌਦੇ ਵਜੋਂ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਨਿਰੰਤਰਤਾ 'ਚ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਿੱਜੀ ਪਛਾਣ (ਜਾਂ ਸਵੈ) ਨੂੰ ਚੇਤੰਨਤਾ

(ਸਿਮਰਤੀ) 'ਤੇ ਨਾ ਕਿ ਆਤਮਾ ਜਾਂ ਦੇਹ 'ਤੇ ਆਸਰਿਤ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਵਿਲੀਅਮ ਜੇਮਜ਼ ਮੁਖ਼ਲਿਸ ਅਹਿੰ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਜਾਂ ਮਨ ਜਿਹਾ ਯਕੀਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਖ਼ਾਲਸ ਅਹਿੰ ਕੋਈ ਮਾਦਾ ਨਹੀਂ ਇਸ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨ ਇਸਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਅੱਗੇ ਸਵੈ ਦੇ 'ਮੈਂ' (I) ਅੰਗ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਵੈ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਵੈ ਨੂੰ ਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਅਫਲਾਤੂਨੀ ਦੀ ਸਮਝ ਦੀ ਲਗਾਤਾਰਤਾ ਵਿਚ ਅਰਸਤੂ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਸਵੈ/ਆਤਮ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਹੋਂਦ ਦੇਹ ਦੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਤਥਾਕਥਿਤ ਬੁੱਧੀ ਅਮਰ ਅਤੇ ਚਿਰਸਥਾਈ ਜੀਵੰਤਤਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਂਦ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜੋ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਚਿਰਸਥਾਈ ਪ੍ਰਕਾਰਜਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇੰਦਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਸਵੈ ਬਾਰੇ ਅਰਸਤੂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੈ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਿਸੇ ਭੌਤਿਕ ਵਸਤ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਆਤਮ ਨੂੰ ਸਾਪੇਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਸਤ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਰੇਨੇ ਦੇਕਾਰਤੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'Discourse on the Method' ਵਿਚ ਸਾਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਬਾਹਰੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਚੇਤਨਾ ਉਪਰ ਪਏ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਸਤਾਰਿਆ ਹੈ। ਸਵੈ ਦੇ ਬੰਡਲ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਡੇਵਿਡ ਹਿਊਮ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'A Treatise of Human Nature' ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਵੀ ਅੰਤਰੀਵੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਬਾਰੇ ਚੇਤੰਨ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸਮਝ ਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖਣ ਬਾਰੇ ਅਵੱਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਤਾਂ ਕਈ ਪ੍ਰਤੱਖਣਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮਜ਼ਮੂਆ ਹੈ ਜੋ ਨਾਸਮਝ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਬੜੀ ਤੀਬਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਗੜ ਪਿੱਛੜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਕਾਰਣ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਵੈ ਨੂੰ ਗਰੂਤਾ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਸਮਝਣ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'Consciousness Explained' ਵਿਚ ਡੇਨੀਅਲ ਸੀ. ਡੈਨਟ ਨੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੈ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਵਿਧਾਵੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਗਰੂਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਇਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਥਾ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਸਮਝ-ਸਮਝਾਅ ਸਕਣ ਅਤੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸੁਵਿਧਾ ਅਨੁਸਾਰ ਚਰਿੱਤਰਾਂ/ਪਾਤਰਾਂ ਵਾਂਗ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸਵੈ ਦਾ ਗਾਲਪਨਿਕ ਪ੍ਰਤੀਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਵੈ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਕ ਵਾਕ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'The Computer Revolution in Philosophy: Philosophy Science and Models of Mind' ਵਿਚ ਅਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਅਤੇ ਕੋਗਨੇਟਿਵ ਸਾਈੰਸ ਦੇ ਚਿੰਤਕ ਐਰੋਨ ਸਲੋਮਨ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਜਿਵੇਂ Self, Selves, Herself, Himself, themselves, Myself ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੋਂਦ ਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਭਾਸ਼ਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਹੀ ਸਵੈ ਰੂਪ ਹਨ।

ਸਵੈ ਦੀ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਯੂਆਲ ਨੋਹਾ ਹਰਾਰੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'Sepians' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਹੋਮੋ ਸੇਪੀਅਨਜ਼ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰੀ ਸਮਰੱਥਾ ਭਾਵ ਅਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ, ਕਥਾ-ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਜਗਤ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਹੈਜ਼ਮਨੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਹੋਮੋ ਸੇਪੀਅਨਜ਼ ਕੋਲ ਹਰ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਗਲਪੀਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਸੀ। ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਚਾਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵਰਤਾਰਿਆਂ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਥਾਂ ਨੂੰ ਘੜਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਮਿਊਨੀਕੇਟ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਦਰਅਸਲ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਲਪਨਿਕ ਸੂਝ ਬੂਝ ਕਾਰਨ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚਿਰਸਥਾਈ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੇਪੀਅਨਜ਼ ਕੋਲ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮਰੱਥਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਅੰਤਰ ਸੰਚਾਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸੰਗਿਆਨਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਮਿੱਥਾਂ, ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਘੜ ਕੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਸਹਿਕਾਰਤਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਗਤ ਦੇ ਹੋਰਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਉਪਰ ਆਪਣਾ ਗ਼ਲਬਾ ਅਤੇ ਦਾਬਾ/ਵਰਚੱਸਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ।

ਪੱਛਮੀ ਤੇ ਭਾਰਤੀ/ਪੂਰਬੀ ਦੋਹਾਂ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਸਵੈ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਅਤੇ ਸਵੈ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਮੀਮਾਂਸਕ ਜਿਗਿਆਸਵਾਂ ਅਤੇ ਸਵੈ ਸਾਧਨਾ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਬੁੱਧਤਾ ਜਾਗਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੱਛਮੀ ਦਰਸ਼ਨ ਪਰੰਪਰਾ 'ਚ ਸੁਕਰਾਤ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਵੈ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਤੇ ਸਮਝਣਾ ਹੈ। ਕਾਂਤੀਅਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਨੁਸਾਰ 'ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਿੱਜ ਵਜੋਂ ਜਾਨਣਾ ਹੀ ਸਾਡੇ ਜਾਨਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦਾ ਮੂਲਭੂਤ ਤੱਤ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਸਪੇਸ, ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਣ ਕਈ ਨਿਰਪੇਖ ਵਸਤੂਪਰਕ ਜਾਂ ਬਾਹਰੀ ਹੋਂਦਾਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਵਰਗ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੱਭ ਕੁਝ ਗੁੰਠਿਆਂ ਪਿਆ

ਹੈ'। ਰੌਤਰਦਮ, ਹੌਲੈਂਡ ਦੀ ਈਰਾਸਮਸ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੂਵੇ ਤਾਈਮੇਰਸਮਾ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'I Am That' ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੈ ਵਾਪਰੇ ਰਹੇ ਸਾਰੇ ਕਾਸੇ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਅੰਦਰਲਾ ਸਾਂਝਾ ਤੱਤ/ਕਾਰਣ ਹੈ। ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਸਾਰਾ ਖੇਤਰ ਫਿਲਮ ਵਾਂਗ ਅਤੇ ਇਕ ਅੱਕਫੰਬੜੀ ਵਾਂਗ 'ਮੈਂ ਹਾਂ' ਦੇ ਭਾਵ ਵਿਚ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਮੈਂ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ ਇਸਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਹੀ ਸਾਰੀ ਚੇਤਨਤਾ ਦਾ ਚੇਤਨ ਹੈ। ਸਵੈ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਯਹੂਦੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਚਿੰਤਕ ਅਤੇ ਤਾਲਮਦਿਕ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਮਾਰਤਿਨ ਬੂਬਰ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'I and Thou' ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੈ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਦੂਜੇ/ਹੋਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਦੂਰ ਪੂਰਬ 'ਚ ਫੈਲੀ ਜੈੱਨ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਇਸ ਭਾਵ ਨੂੰ 'ਕੋਆਨ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਵ ਸਵੈ ਪਹਿਚਾਣ ਅਤੇ ਸਵੈ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪੰਥ। ਜੈਨ ਚਿੰਤਕ ਲਾਓਤਜੋ ਆਪਣੀ ਕਾਬ 'ਤਾਓ ਤੇ ਚਿੰਗ' ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਸੂਖਮ ਗਿਆਨ ਹੈ। ਸਵੈ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਜਾਗਰਤੀ ਹੈ। ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਮਾਲਕੀ ਕਰਨ ਲਈ ਬਲ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ। ਸਵੈ ਸਾਧਨਾ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਦਰਕਾਰ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਗਿਆਨ ਪਰੰਪਰਾ 'ਚ ਰਿਗਵੇਦ ਦੀਆਂ ਰਿਚਾਵਾਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਸਵੈ ਬਾਬਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਹੈ; ਕੋ ਅਹੰਮ (Who I am ?)। ਇਸਦਾ ਉਤਰ ਵੀ ਯਜੁਰਵੇਦ ਦਾ ਕਰਤਾ ਬ੍ਰਿਹਦਾਰਾਨਾਇਕ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ; 'ਅਹੰਮ ਬ੍ਰਹਮਸਿਆ'। ਰਿਗਵੇਦ 'ਚ ਸਵੈ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਸਵੈਭੂ ਹੈ ਭਾਵ ਇਹ ਆਪਣੇ ਸਵੈ 'ਚ ਉਤਪਿਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਰਿਗਵੇਦ ਦੇ ਦੱਸਵੇਂ ਮੰਡਲ ਦਾ 129ਵਾਂ ਸੂਤਕ 'ਨਾਸਦੀ ਸੂਤਕ' ਦੀ ਸਿਮਰਤੀ ਜਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮੂਲ 'ਚ 'ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ' ਦਾ ਭਾਵ ਸਮਾਹਿਤ ਹੈ;

'ਨਾਸਦੀਨੋ ਸਦਾਸਤਿਦਾਨੀ ਨਾਸੀਦ੍ਰਜੋ ਨੋ ਵਯੋਮਾ ਪਰੋ ਯਤ।
ਕਿਮਾਣਵਰੀਵ:ਕੁਹ ਕਸਯ ਸ਼ੁਮਨਅੰਭ:ਕਿਮਾਸੀਦ ਗਰਨਮ
ਗੰਭੀਰਮ'।

ਨ ਮ੍ਰਿਤੁਯਰਾਸੀਦਮ੍ਰਤੰ ਨ ਤ੍ਰਾਹੀ ਨ ਰਾਤ੍ਰਯਾ ਅਹਨ
ਆਸੀਤਪ੍ਰਕੋਤ।

ਆਨੀਦਵਾਤੰ ਸਵਯਯਾ ਤਦੇਕੰ ਤਸਮਾਦਯਯਾਨ
ਪਰ;ਕਿਮਕਨਾਸ'।

ਭਾਵ ਉਦੋਂ ਅਸਤਿ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾ ਸਤਿ ਸੀ। ਅੰਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਪਾਰ ਮਹਾ-ਅਕਾਸ਼। ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸਨੇ ਢੱਕਿਆ ਸੀ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ? ਕਿਸ ਨੇ ਥੰਮਿਆ ਸੀ ਇਸ ਨੂੰ ? ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਕ ਅਥਾਹ ਜਲ ਸੀ ਕਿੱਥੇ ? ਨਾ ਮੌਤ ਸੀ ਨਾ ਅਮਰਤਾ। ਨਾ ਹੀ ਰਾਤ ਸੀ। ਨਾ ਦਿਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ।